

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Кухарев Олександр Євгенович

УДК 347.676

ВИКОНАННЯ ЗАПОВІТУ

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ, МВС України

Науковий керівник

кандидат юридичних наук, доцент
Чалий Юрій Іванович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, доцент кафедри
цивільного права та процесу

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Заїка Юрій Олександрович,
Київський національний університет
внутрішніх справ України, заступник
начальника кафедри цивільного права
і процесу;

кандидат юридичних наук, доцент
Берестова Ірина Ерїївна,
Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
АПрН України, завідувач наукового
сектору проблем цивільного права
відділу проблем приватного права

Захист відбудеться 14 жовтня 2008 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.06 при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий 12 вересня 2008 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор юридичних наук, професор**

Боднар Т. В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Стаття 41 Конституції України гарантує кожному право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, що знаходить своє продовження в праві кожної фізичної особи заповідати своє майно та майнові права. Дана конституційна гарантія може бути повною мірою реалізована за умови впливу відповідних економічних, правових та інших чинників. Серед таких чинників центральне місце посідає цивільне законодавство, норми якого регулюють відносини з виконання заповіту.

Загострення уваги з боку науковців – цивілістів до відносин з виконання заповіту пояснюється тим, що чинний ЦК України по-іншому порівняно із законодавством радянської доби вирішує питання призначення виконавця заповіту та його повноважень і присвячує виконанню заповіту окрему главу, норми якої складають інститут виконання заповіту.

Проте доводиться констатувати, що законодавство недостатньою мірою відповідає потребам регулювання відносин, що досліджуються. ЦК України містить тільки норми загального порядку, а Закон України «Про нотаріат», норми якого мають спеціальний характер щодо відносин з виконання заповіту, взагалі оминає досліджувані питання.

Відносини, що виникають при виконанні заповіту, в Україні на рівні дисертаційних досліджень не розглядалися; хоча наукові статті В. В. Васильченка, С. Я. Фурси, Є. І. Фурси, Є. О. Рябоконе є цікавими в цьому плані. У Російській Федерації О. О. Птушкіною було захищено дисертацію «Исполнение завещания: правовые проблемы теории и практики»; на рівні наукових статей відносини з виконання заповіту розглядалися В. В. Плехановою, К. Ярошенко.

Однак, сформульовані науково-практичні проблеми не можна вважати вирішеними, оскільки наукові попередники мали свій специфічний ракурс дослідження, що розходиться з напрямком обраного дослідження, або зроблені ними висновки мають дискусійний характер. Невирішеними є, зокрема, проблеми підстав виникнення та припинення відносин з виконання заповіту, юридичної природи цих відносин, цивільно-правового статусу виконавця заповіту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з розділом 9 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2006–2010 рр. Робота спрямована також на реалізацію положень Програми інтеграції України до Європейського

Союзу, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072.

Мета і завдання дослідження. Метою даного дослідження є визначення юридичної природи відносин з виконання заповіту; встановлення юридичних фактів, що породжують досліджуване правовідношення; з'ясування порядку здійснення виконавцем заповіту своїх повноважень; встановлення підстав, що припиняють правовідношення з виконання заповіту; формулювання практичних рекомендацій, спрямованих на забезпечення оптимізації законодавства, яке регулює виконання заповіту.

Для досягнення поставленої дослідницької мети необхідно вирішити наступні завдання: визначити стан наукової розробленості досліджуваних проблем; визначити цивільно-правовий статус виконавця заповіту; розкрити порядок призначення виконавця заповіту та дослідити правові наслідки невиконання учасниками правовідносин з виконання заповіту своїх обов'язків; з'ясувати правові наслідки відмови виконавця заповіту від здійснення своїх повноважень.

Об'єктом дослідження відповідно до сформульованої теми та завдань дисертаційного дослідження є цивільно-правові відносини, що виникають у зв'язку зі спадкуванням.

Предметом дослідження є відносини, що виникають при виконанні заповіту спеціальною особою – виконавцем заповіту.

Методи дослідження. Під час проведення дослідження використовувались загальнонаукові і спеціальні методи.

Загальнонауковий діалектичний метод застосовано у ході визначення структури, мети і завдань дослідження.

Спеціальними (приватнонауковими) методами дослідження виступають: метод порівняльного правознавства, логіко-семантичний метод, метод моделювання, історико-правовий метод.

Метод порівняльного правознавства дозволив виявити схожі та відмінні підходи у вирішенні аналогічних правових проблем, розглянутих у межах дисертаційного дослідження, у Російській Федерації, Німеччині, Грузії, Франції та деяких інших країнах. За допомогою методу порівняльного правознавства були вироблені пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства стосовно виконання заповіту з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Застосування логіко-семантичного методу дозволило сформулювати ряд визначень і понять, зокрема, поняття договору про виконання заповіту.

Метод моделювання був використаний при формуванні процедур усунення виконавця заповіту від виконання ним своїх повноважень;

оскарження до суду дій виконавця заповіту; зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині тощо.

Історико-правовий метод застосовувався при дослідженні процесів становлення та розвитку законодавства, яке регулює інститут виконання заповіту.

Наукова новизна одержаних результатів. Проведене дисертаційне дослідження дозволяє сформулювати наступні положення наукової новизни:

1. Вперше зроблено висновок про неоднорідну (варіантну) юридичну природу відносин з виконання заповіту. Досліджувані відносини можуть мати як договірний, так і недоговірний характер. Договірний характер відносин має місце у разі призначення заповідачем виконавця заповіту, який дає згоду на таке призначення в момент посвідчення заповіту, а також у разі виконання заповіту особою, яка не входить до кола спадкоємців за заповітом, призначеною за ініціативою спадкоємців. Договір, що укладається в окреслених випадках, пропонується йменувати договором про виконання заповіту. Такий договір породжує зобов'язання.

У всіх інших випадках, а саме, коли: пропозиція щодо можливого виконавця заповіту міститься в секретному заповіті; виконання заповіту здійснюється спадкоємцем, а також у разі, коли призначення особи виконавцем заповіту здійснюється судом чи нотаріусом, відносини мають недоговірний зобов'язальний характер.

2. Вперше зроблено висновок про те, що договір про виконання заповіту слід віднести до договорів про надання послуг, оскільки йому притаманні всі ознаки договорів цієї групи цивільно-правових договорів.

3. Вперше зроблено висновок про те, що наведений в ст. 1290 ЦК України перелік повноважень виконавця заповіту не повинен мати вичерпний характер.

4. Вперше зроблено висновок про те, що виконавець заповіту несе цивільно-правову відповідальність у формі відшкодування збитків лише перед спадкоємцями за умови, що збитки завдані спадкоємцям невиконанням вимог ч. 2, 3 ст. 1295 ЦК України. Доводиться, що поряд із майновою, фізичній особі-спадкоємцю може бути завдана виконавцем заповіту і моральна (немайнова шкода). Моральна шкода не може бути заподіяна юридичній особі, визначеній в заповіті спадкоємцем.

5. Дістало подальшого розвитку положення (висловлене В. В. Плехановою) про те, що правовідношення з виконання заповіту породжується цілою низкою взаємопов'язаних юридичних фактів, останнім з яких є відкриття спадщини. На відміну від позиції

В. В. Плеханової, в роботі визначається більший набір елементів юридичного складу, необхідний для виникнення досліджуваного правовідношення. Завершальним юридичним фактом, який поряд із іншими породжує правовідношення, виділяється видача виконавцю заповіту свідоцтва виконавця заповіту, з яким пов'язується виникнення повноваження виконавця заповіту, а відтак, і відповідного правовідношення.

6. Дістало подальшого розвитку положення (започатковане В. К. Дроніковим) про те, що між заповідачем та виконавцем заповіту укладається договір на користь третьої особи. Третьою особою в цьому договорі виступатиме спадкоємець за заповітом. Проте, в роботі доведено, що використання моделі договору на користь третьої особи недостатньо для кваліфікації відносин з виконання заповіту, оскільки не може надати відповідь на питання, до якої групи цивільно-правових договорів належить цей договір. При цьому відстоюється позиція, що спадкоємці за законом, особи, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, та відказоодержувачі, не є третіми особами в договорі про виконання заповіту.

7. Дістало подальшого розвитку положення (сформульоване, зокрема, Ю. К. Толстим, В. Ю. Чуйковою) про наявність у виконавця заповіту права укладати договір управління спадковим майном або його частиною із третьою особою (управителем). При цьому виконавець заповіту виступатиме установником управління за таким договором. Зазначається, що договір управління спадковим майном (або його частиною) укладається на користь третьої особи (вигодонабувача), якою виступає спадкоємець.

8. Удосконалено проведено науковцями, які досліджували питання виконання заповіту (А. Х. Гольмстен, Є. О. Рябоконт, Л. Павлова та ін.), класифікацію повноважень виконавця заповіту. На думку дисертанта, більш прийнятною є класифікація повноважень виконавця заповіту залежно від характеру вчинюваних ним дій: повноваження інформаційного характеру (вжиття заходів щодо повідомлення спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів про відкриття спадщини); повноваження охоронного характеру (вжиття заходів щодо охорони спадкового майна); повноваження з управління спадщиною; повноваження забезпечувального характеру (вимагати від боржників спадкодавця виконання ними своїх зобов'язань; забезпечення одержання кожним із спадкоємців частки спадщини, яка визначена в заповіті; забезпечення одержання частки у спадщині особами, які мають право на обов'язкову частку у спадщині).

9. Удосконалено класифікацію підстав припинення правовідносин з виконання заповіту (надавалася, зокрема, А. Х. Гольмстенем, В. В. Плехановою, Є. І. Фурсою, Л. Павловою та ін.). Доведено, що більш прийнятною є класифікація підстав припинення досліджуваних правовідносин, відповідно до якої ці підстави слід поділяти на абсолютні (настання яких остаточно припиняє правовідносини з виконання заповіту) та відносні (умови, наявність яких остаточно не припиняє виконання заповіту).

Всупереч науковим попередникам відстоюється позиція, що вибуття із досліджуваних правовідносин конкретної особи – виконавця заповіту (смерть, відмова виконавця заповіту від здійснення своїх повноважень тощо) остаточно не припиняє виконання заповідальних розпоряджень, оскільки, виходячи із положень чинного законодавства, після відкриття спадщини може бути призначений новий виконавець заповіту за умови його згоди.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані як у доктрині цивільного права, так і для подальшого удосконалення цивільного законодавства України. Теоретичні висновки, здобуті у ході дослідження, можуть використовуватися у судовій та іншій юридичній практиці.

Основні положення роботи можуть бути враховані при підготовці підручників і навчальних посібників для студентів вищих навчальних закладів, а також при розробці відповідних курсів навчальних дисциплін у вищих навчальних закладах.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки і пропозиції, що містяться у дисертації, доповідалися і обговорювалися: на науково-практичній конференції ад'юнктів, аспірантів і магістрів «Права громадян, правоохоронительная и правоприменительная деятельность в России и Украине: состояние и перспективы развития» (г. Белгород, Россия, 2003 г.); на науково-практичній конференції «Проблеми юридичної особи у цивільному праві України (м. Харків, 2004 р.); на науково-практичній конференції «Актуальні проблеми цивільного права та процесу» (м. Харків, 2005 р.); у ході круглого столу «Охоронюваний законом інтерес в цивільному праві та процесі» (м. Харків, 2006 р.); на науково-практичній конференції «Актуальні проблеми цивільного права та процесу» (м. Харків, 2006 р.); на міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми цивільного права та процесу» (м. Харків, 2007 р.).

Публікації. Основні теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у 5 наукових статтях, з яких 3 опубліковано у виданнях, визнаних ВАК України

фаховими для юридичних наук, а також у тезах виступів на чотирьох науково-практичних конференціях та одного круглого столу.

Структура дисертації обумовлена метою та завданням дослідження. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, що включають дванадцять підрозділів, висновків та списку використаних джерел, який складається з 178 найменувань. Загальний обсяг дисертації становить 184 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовується актуальність досліджуваної теми, визначається об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, висвітлюється наукова новизна та формулюються основні положення, що виносяться на захист, визначається практичне значення одержаних результатів, їх апробація, вказуються публікації за темою дисертації.

Розділ 1 «Загальна характеристика інституту виконання заповіту» складається з трьох підрозділів. У **підрозділі 1.1 «Стан наукової розробленості проблем дисертаційного дослідження»** автор вказує, що сформульовані в даному дослідженні питання розглядалися українськими та російськими вченими переважно в обсязі глав та параграфів підручників і посібників, а також окремих частин наукових статей.

Глибокий аналіз відносин, що виникають при виконанні заповіту, здійснювався переважно російськими дореволюційними вченими. За радянських часів також були спроби вивчення цих відносин, однак, враховуючи переважно декларативний характер правових норм, що регулювали виконання заповіту, спеціальних досліджень, предметом яких виступали б суто проблеми виконання заповіту, не було.

Найближчим до обраного напрямку дослідження є дисертаційне дослідження О. О. Птушкіної «Исполнение завещания: правовые проблемы теории и практики». Ознайомлення із зазначеною роботою на підставі положень автореферату дозволяє дійти висновку про те, що робота присвячена більшою мірою питанням спадкування за заповітом. Не вирішено питання правової природи відносин з виконання заповіту, підстав їх виникнення, а також особливості здійснення виконавцем заповіту своїх повноважень.

У підрозділі 1.2 «Юридична природа відносин з виконання заповіту» автор доходить висновку про неоднорідну (варіантну) природу відносин, що виникають при виконанні заповіту спеціальною особою – виконавцем заповіту. Юридична природа досліджуваних відносин обумовлюється двома чинниками – суб'єктом призначення виконавця заповіту та формою вираження останнім згоди на таке призначення. За таких обставин юридична природа досліджуваних відносин може бути як договірною, так і недоговірною.

Договірний характер мають відносини у разі призначення заповідачем виконавця заповіту, який дає згоду на таке призначення в момент посвідчення заповіту. Так, висловлене заповідачем бажання призначити певну особу виконавцем заповіту є підстави розглядати як пропозицію укласти договір (оферту), згода ж другої сторони бути виконавцем заповіту свідчить про повне і безумовне прийняття (акцепт) зазначеної пропозиції. Отже, при цьому виявляється воля як заповідача, так і виконавця заповіту, а їх волевиявлення збігається і відповідає одне одному, що й свідчить про домовленість сторін.

Спільна дія цих осіб спрямована на виконання заповідальних розпоряджень.

Дисертант погоджується із позицією, висловленою В. К. Дроніковим, що між заповідачем та виконавцем заповіту укладається договір на користь третьої особи – спадкоємців за заповітом. При цьому дисертант зазначає, що спадкоємці за законом, особи, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, не можуть вважатися третіми особами у вказаному договорі.

Договірні засади мають місце і у разі виконання заповіту особою, що не входить до кола спадкоємців за заповітом, призначеною за ініціативою спадкоємців. Такий договір укладається не на користь третьої особи, а на користь сторін за договором.

Істотною умовою договору про виконання заповіту виступатиме умова про предмет договору. Предметом договору про виконання заповіту є послуга, яка полягає в діях виконавця заповіту щодо виконання заповідальних розпоряджень. При цьому, виходячи із змісту ст.ст. 6, 27 ЦК України, сторони можуть за взаємною згодою сформулювати в договорі й інші умови.

У всіх інших випадках призначення виконавця заповіту відносини, що виникають при цьому, мають недоговірний зобов'язальний характер. Кредитором при цьому виступає спадкоємець (спадкоємці) за заповітом; а боржником – виконавець заповіту. Зобов'язання, що розглядається, дисертант відносить до недоговірних зобов'язань, які виникають із односторонніх правочинів.

Визначаючи підстави виникнення правовідносин з виконання заповіту (**підрозділ 1.3 «Підстави виникнення правовідносин з виконання заповіту»**) дисертант обґрунтовує, що підставою виникнення досліджуваного правовідношення завжди виступає фактичний склад з послідовним накопиченням елементів. Зміст юридичних фактів такого складу залежить від моделі призначення виконавця заповіту.

Обов'язковим елементом складу виникнення правовідношення з виконання заповіту є згода особи на призначення її виконавцем заповіту. Така згода може бути виражена на тексті самого заповіту або додана до нього. Очевидно, що надання особою згоди на призначення її виконавцем заповіту в будь-якому випадку пов'язане із діями юридичного характеру, тобто дотриманням певних формальностей, як-то: поставити підпис про згоду бути виконавцем заповіту на самому заповіті, подати окрему заяву про згоду особи на призначення її виконавцем заповіту.

При цьому завершальним юридичним фактом складу є видача нотаріусом виконавцю заповіту свідоцтва виконавця заповіту, оскільки із зазначеним фактом пов'язується виникнення повноважень виконавця заповіту, а відтак, і досліджуваного правовідношення. Автор роботи доходить висновку про те, що специфікою виникнення правовідносин з виконання заповіту є певний вплив на них публічно-правових відносин, що виявляються в участі в цих відносинах нотаріуса як представника влади.

Розділ 2 «Цивільно-правовий статус виконавця заповіту» складається з двох підрозділів. У **підрозділі 2.1 «Фізична та юридична особа як виконавець заповіту»** дисертант підтримує позицію В. В. Васильченка, Л. Павлової про можливість призначення в одному заповіті двох та більше виконавців заповіту, що цілком охоплюється принципом свободи заповіту. Проте, закон не надає заповідачу право на підпризначення виконавця заповіту, хоча, безумовно, потреба в цьому є, оскільки виконавець заповіту може померти раніше за заповідача, бути усунений від виконання своїх повноважень у судовому порядку тощо. У зв'язку з цим, дисертант обґрунтовує доцільність встановлення на рівні закону права заповідача на підпризначення виконавця заповіту.

Щодо виконання заповіту юридичною особою в роботі зазначено, що виконавцем заповіту може бути призначена юридична особа приватного права. Таке положення обумовлене тим, що ЦК України встановлює порядок створення, організаційно-правові форми та правовий статус саме юридичних осіб приватного права. Порядок утворення та правовий статус юридичних осіб публічного права встановлюється не ЦК, а Конституцією України та законом. У тих

випадках, коли в ЦК України йдеться про участь юридичних осіб публічного права в цивільних відносинах, він містить застереження про те, що мова йде про інших учасників цивільних відносин, передбачених ст. 2 (держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права). Такого застереження ст. 1286 ЦК України не містить.

У випадку призначення виконавцем заповіту юридичної особи, її повноваження припиняються, крім підстав, встановлених ст. 1294 ЦК України, ще й шляхом ліквідації згідно зі ст.ст. 110, 111 ЦК та Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». У разі ж припинення юридичної особи шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення, що зазначене, зокрема, в ч. 1 ст. 104 ЦК України, права та обов'язки цієї особи передаються іншим юридичним особам – правонаступникам.

Підрозділ 2.2 *«Повноваження виконавця заповіту та їх класифікація»* присвячений визначенню змісту повноважень виконавця заповіту та їх класифікації. Аналіз повноважень виконавця заповіту, встановлених ст. 1290 ЦК України, з точки зору способу їх закріплення, дає підстави визначити наступні їх ознаки: 1) повноваження виконавця заповіту охоплюють сукупність його дій інформаційного, охоронного, забезпечувального характеру та управління спадщиною, які спрямовані на повне здійснення волі спадкодавця, вираженої у заповіті; 2) зазначений перелік стосується дій, що носять майновий характер; 3) перелік цих дій носить закритий (вичерпний) характер; 4) законодавець лише в імперативній формі вказує на перелік дій, що складають повноваження виконавця заповіту, не розкриваючи порядку їх здійснення.

Відзначається, що за наявності договірних засад у правовідносинах, що виникають при виконанні заповіту, повноваження виконавця заповіту можуть бути розширені заповідачем. При цьому дисертант дійшов висновку про доцільність встановлення в законі норми щодо невичерпного переліку повноважень виконавця заповіту.

Розділ 3 «Здійснення виконавцем заповіту своїх повноважень» складається із п'яти підрозділів. У **підрозділі 3.1** *«Здійснення виконавцем заповіту повноважень інформаційного характеру»* доведено, що повноваження виконавця заповіту інформаційного характеру включають в себе дві послідовні стадії: 1) розшук спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів; 2) повідомлення спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів про відкриття спадщини.

Неповідомлення спадкоємця про відкриття спадщини виконавцем заповіту не є підставою для продовження строку прийняття спадщини,

оскільки реалізація спадкоємцями права на прийняття спадщини не повинна залежати від поведінки інших суб'єктів правовідносин, зокрема, виконавця заповіту. Навпаки, виходячи зі змісту ч. 3 ст. 1281 ЦК України, неповідомлення кредиторів про відкриття спадщини є підставою для продовження строку пред'явлення вимог кредитора до спадкоємців заповідача до одного року від настання строку вимоги.

Дослідницький матеріал **підрозділу 3.2 «Здійснення виконавцем заповіту повноважень щодо охорони спадкового майна»** дозволив дисертантові зробити висновки про те, що зміст повноваження виконавця заповіту охоронного характеру складає наступні його обов'язки: 1) встановлення спадкової маси, що потребує охорони; 2) повідомлення нотаріуса за місцем відкриття спадщини про необхідність вжиття заходів щодо охорони спадкового майна; 3) обов'язкова присутність при здійсненні нотаріусом опису спадкового майна; 4) призначення охоронцем усього спадкового майна, як заповіданого, так і не заповіданого; 5) укладання, у разі необхідності, договору зберігання або охорони спадкового майна (його частини).

Метою вжиття виконавцем заповіту заходів щодо охорони спадкового майна є забезпечення його збереження, а також запобігання можливому його псуванню, загибелі чи розкраданню.

У **підрозділі 3.3 «Здійснення виконавцем заповіту повноважень з управління спадщиною»** зазначається, що управління спадковим майном доцільно розглядати виходячи із позиції примноження переданого в управління спадкового майна, тобто фактично отримання прибутку від вчинення управителем дій, що охоплюються управлінням, а також зменшення або запобігання збиткам від його використання. Дисертантом обґрунтовується положення про те, що повноваження виконавця заповіту з управління спадщиною може здійснюватися ним двома способами: управління спадковим майном безпосередньо виконавцем заповіту та укладання виконавцем заповіту договору управління спадщиною із третьою особою.

Договір управління спадщиною укладається виконавцем заповіту на користь спадкоємців, які виступатимуть вигодонабувачами за цим договором. Істотними умовами договору управління спадщиною є: предмет (перелік спадкового майна, що передається в управління); ціна (розмір і форма плати за управління спадковим майном); строк договору.

Підрозділ 3.4 «Здійснення виконавцем заповіту повноважень забезпечувального характеру». Особливістю здійснення виконавцем заповіту повноважень забезпечувального характеру є те, що останній діє в інтересах різних суб'єктів спадкових правовідносин, а саме:

спадкоємців за заповітом; відказоодержувачів; спадкоємців, які мають обов'язкову частку у спадщині; необмеженого кола осіб (у разі забезпечення виконання спадкоємцями заповідалного покладення). Примітною є та обставина, що забезпечення одержання частки у спадщині особами, які мають право на обов'язкову частку (п. 6 ч. 1 ст. 1290 ЦК України) суперечить волі заповідача, викладеної в заповіті, оскільки вказані особи закликаються до спадкування у зв'язку із позбавленням їх такого права в заповіті.

Автор роботи доходить висновку, що здійснюючи повноваження забезпечувального характеру, виконавець заповіту наділений правом звертатися до суду із позовом до боржників спадкодавця, в інтересах відказоодержувачів, осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

Дослідницький матеріал **підрозділу 3.5 «Право виконавця заповіту на плату за виконання повноважень та на відшкодування витрат, пов'язаних з цим»** дозволив зробити висновок, що при обчисленні розміру плати виконавця заповіту доцільним є застосування за аналогією ч. 4 ст. 632 ЦК України, відповідно до якої якщо ціна у договорі не встановлена і не може бути визначена виходячи з його умов, вона визначається виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладення договору. Крім того, при встановленні розміру плати виконавця заповіту слід виходити із розумності такого розміру.

Найбільш цікавим з науково-практичної точки зору є питання визначення розміру витрат виконавця заповіту, які були зроблені ним для виконання заповіту. Автором дисертації висловлюється позиція, що критеріями визначення розміру витрат, які були зроблені виконавцем заповіту, є правила ст. 22 ЦК України щодо відшкодування збитків та розумність цих витрат.

Розглядаючи відшкодування спадкоємцями витрат виконавця заповіту, дисертант доходить висновку про застосування ст. 1282 ЦК України щодо обов'язку спадкоємців задовольнити вимоги кредиторів, відповідно до якої спадкоємці відповідають за боргами спадкодавця в межах вартості майна, одержаного у спадщину. Тобто у разі вимоги виконавця заповіту до спадкоємців про відшкодування витрат, кожен із спадкоємців (за умови, якщо до спадкування закликаються одночасно декілька осіб) компенсує такі витрати пропорційно частці, яка ним успадковується. Виконавець заповіту, пред'являючи до спадкоємців вимогу про відшкодування витрат, стає кредитором по відношенню до спадкоємців (боржників).

Розділ 4 «Припинення правовідносин з виконання заповіту та правові наслідки невиконання (неналежного виконання) учасниками таких відносин своїх обов'язків» складається із двох підрозділів. У підрозділі 4.1 *«Підстави припинення правовідносин з виконання заповіту»* дисертант пропонує підстави припинення досліджуваних правовідносин класифікувати на абсолютні та відносні залежно від правових наслідків. До абсолютних підстав припинення правовідносин з виконання заповіту автором віднесено такі: 1) повне здійснення волі спадкодавця, яка виражена в заповіті; 2) визнання судом заповіту повністю недійсним; 3) поява заповідача у випадку, коли спадщина відкрилася внаслідок оголошення заповідача померлим у порядку ст. 46 ЦК України.

Відносними підставами припинення досліджуваних правовідносин є: 1) смерть виконавця заповіту-фізичної особи, ліквідація виконавця заповіту-юридичної особи; 2) обмеження виконавця заповіту-фізичної особи в цивільній дієздатності (визнання недієздатним); 3) усунення виконавця заповіту від виконання ним своїх повноважень в судовому порядку; 4) добровільна відмова виконавця заповіту від здійснення своїх повноважень.

При цьому наголошується на тому, що смерть виконавця заповіту, відмова від здійснення ним своїх повноважень, усунення виконавця заповіту в судовому порядку остаточно не припиняють правовідносини, що розглядаються, виходячи із розширення в чинному ЦК України кола суб'єктів, які мають право на призначення виконавця заповіту.

Відмова виконавця заповіту від здійснення своїх повноважень можлива лише після відкриття спадщини, оскільки неможливо відмовитися від тих повноважень, яких особа не має.

Підрозділ 4.2 «Правові наслідки невиконання (неналежного виконання) обов'язків учасниками правовідносин з виконання заповіту» присвячений особливостям цивільно-правової відповідальності виконавця заповіту та спадкоємців за заповітом. Правовими наслідками невиконання виконавцем заповіту своїх обов'язків є оскарження дій виконавця заповіту; пред'явлення позову про усунення виконавця заповіту, відшкодування збитків. Підставою цивільно-правової відповідальності виконавця заповіту є склад правопорушення, що утворюється з таких елементів: протиправна поведінка виконавця заповіту; результати такої поведінки у формі заподіяння збитків спадкоємцям; причинний зв'язок між протиправною поведінкою виконавця заповіту та завданими спадкоємцям збитками; вина виконавця заповіту.

Дисертантом підкреслено, що цивільно-правова відповідальність виконавця заповіту обмежується збитками, завданими спадкоємцям невиконанням вимог ч. 2, 3 ст. 1295 ЦК України. Розмір збитків, завданих виконавцем заповіту, може бути визначений шляхом застосування за аналогією ст. 623 ЦК України.

Поряд із збитками, спадкоємцям за заповітом – фізичним особам може бути заподіяна і моральна шкода. При цьому дисертант доводить, що виходячи із сутності юридичної особи, виконавець заповіту не може заподіяти спадкоємцю за заповітом – юридичній особі моральну шкоду невиконанням вимог ч. 2, 3 ст. 1295 ЦК України. До відносин, що виникають внаслідок заподіяння збитків виконавцем заповіту, можуть бути застосовані загальні положення про цивільно-правову відповідальність лише в тому обсязі, в якому вони не суперечать спеціальній нормі – ст. 1295 ЦК України.

У разі заподіяння шкоди виконавцю заповіту з боку спадкоємців, мають застосовуватися загальні положення глави 82 ЦК України в тому обсязі, в якому вони не суперечать змісту правовідносин з виконання заповіту.

ВИСНОВКИ

1. У дисертації подано теоретичне узагальнення і вирішення наукової проблеми, пов'язаної з визначенням юридичної природи відносин, що виникають при виконанні заповіту, динаміки розвитку таких відносин, а також вирішення проблеми здійснення виконавцем заповіту своїх повноважень.

На відміну від наукових попередників, зроблено висновок про неоднорідну (неоднакову) юридичну природу відносин з виконання заповіту. Така неоднорідність юридичної природи обумовлюється суб'єктом призначення виконавця заповіту та формою вираження останнім згоди на таке призначення. Відносини з виконання заповіту можуть мати як договірний, так і недоговірний характер. Доведено, що за наявності недоговірних засад у правовідносинах, що виникають при виконанні заповіту, відносини мають зобов'язальний характер, при цьому таке зобов'язання варто віднести до зобов'язань, які виникають із односторонніх правочинів.

2. За наявності договірних засад у відносинах з виконання заповіту, укладається договір про виконання заповіту, який породжує зобов'язання. У роботі підтримано висловлену в цивілістичній літературі позицію про те, що вказаний договір слід віднести до договорів, які укладаються на користь третьої особи, якою виступає

спадкоємець за заповітом; при цьому спадкоємці за законом, особи, які мають право на обов'язкову частку у спадщині та відказоодержувачі, не є третіми особами в договорі про виконання заповіту.

Але використання моделі на користь третьої особи недостатньо для кваліфікації відносин, що виникають при виконанні заповіту, оскільки така модель не може надати відповідь на те, до якої групи договорів належить цей договір. Отож договір про виконання заповіту слід віднести до договорів про надання послуг, оскільки дії виконавця заповіту щодо виконання волі заповідача відповідають ознакам послуг. Істотною умовою договору про виконання заповіту є предмет договору – послуга, яка полягає в діях виконавця заповіту, направлених на виконання заповідальних розпоряджень.

3. Договір про виконання заповіту можна класифікувати на два види залежно від суб'єктного складу цього договору, а саме: договір про виконання заповіту, що укладається між заповідачем та виконавцем заповіту, та договір про виконання заповіту, сторонами в якому виступатимуть спадкоємці та виконавець заповіту.

У дисертаційному дослідженні запропоновано наступні визначення договорів про виконання заповіту залежно від їх суб'єктного складу.

За договором про виконання заповіту одна сторона (виконавець заповіту) зобов'язується за завданням другої сторони (заповідача) здійснити після відкриття спадщини від власного імені безоплатно або за плату певні юридичні та (або) фактичні дії в інтересах третіх осіб, визначених в заповіті, що спрямовані на повне виконання волі заповідача.

За договором про виконання заповіту одна сторона (виконавець заповіту) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) здійснити від власного імені безоплатно або за плату певні юридичні та (або) фактичні дії, визначені в заповіті, що спрямовані на повне виконання волі заповідача.

4. Досліджувані в дисертації правовідносини породжуються цілою низкою взаємопов'язаних юридичних фактів, які в сукупності утворюють фактичний склад з послідовним накопиченням елементів. На відміну від інших дослідників, в роботі розпізнається більший набір елементів юридичного складу, необхідних для виникнення правовідносин з виконання заповіту. Склад цих елементів обумовлений юридичною природою відносин з виконання заповіту. Завершальним юридичним фактом, що поряд з іншими породжує правовідношення, є видача відповідного свідоцтва виконавця заповіту, з яким і пов'язується виникнення повноважень у виконавця заповіту.

5. Зроблено висновок, що виконавець заповіту наділений правом укладати договори охорони, зберігання спадкового майном або його частини. Крім того, за наявності в спадщині майна, що потребує управління, виконавець заповіту має право укладати із третьою особою – управителем, договір управління спадковим майном або його частиною. У межах своїх повноважень виконавець заповіту звертається до суду з позовом в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів, а також осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

У дисертації відзначається, що у разі укладання договору управління спадковим майном із третьою особою – (управителем), такий договір укладатиметься виконавцем заповіту (установником управління) на користь третіх осіб (спадкоємців за заповітом).

6. Відмову виконавця заповіту від здійснення своїх повноважень слід кваліфікувати як односторонню відмову від зобов'язання. За наявності договірних засад у відносинах, що виникають при виконанні заповіту, зазначену відмову слід розглядати як односторонню відмову від договору.

Відмова виконавця заповіту від здійснення своїх повноважень можлива лише після відкриття спадщини. Обґрунтовано положення про те, що у разі відмови виконавця заповіту від здійснення своїх повноважень, договір про виконання заповіту вважатиметься розірваним (а відповідне зобов'язання – припиненим) не з моменту надання такої відмови, а з моменту припинення повноважень виконавця заповіту, що вчиняється нотаріусом за місцем відкриття спадщини.

7. У роботі подано класифікацію підстав припинення правовідносин з виконання заповіту. Автор дійшов висновку, що підстави припинення досліджуваних правовідносин слід класифікувати на абсолютні (настання яких остаточно припиняє правовідносини) та відносні (умови, наявність яких остаточно не припиняє правовідносини). До абсолютних підстав припинення правовідносин з виконання заповіту слід віднести повне здійснення волі спадкодавця, яка виражена в заповіті; визнання судом заповіту повністю недійсним; поява заповідача у випадку, коли спадщина відкрилася внаслідок оголошення заповідача померлим у порядку ст. 46 ЦК України.

Відносні підстави припинення правовідносин складають наступні юридичні факти: смерть виконавця заповіту-фізичної особи, ліквідація виконавця заповіту-юридичної особи; обмеження виконавця заповіту-фізичної особи в цивільній дієздатності (визнання недієздатним); усунення виконавця заповіту від виконання ним своїх повноважень в судовому порядку; добровільна відмова виконавця заповіту від здійснення своїх повноважень.

Вибуття із досліджуваних правовідносин конкретної особи – виконавця заповіту (смерть, відмова виконавця заповіту від здійснення своїх повноважень тощо) остаточно не припиняє виконання заповідальних розпоряджень, оскільки, виходячи із положень чинного законодавства, після відкриття спадщини може бути призначений новий виконавець заповіту за умови його згоди.

8. Беручи до уваги той факт, що закон не містить спеціальної норми про невиконання спадкоємцями своїх обов'язків щодо виконавця заповіту, робиться висновок про те, що у разі заподіяння шкоди виконавцеві заповіту з боку спадкоємців шляхом невиконання ними своїх обов'язків, мають застосовуватися загальні положення глави 82 ЦК України в тому обсязі, в якому вони не суперечать правовідносинам, що виникають при виконанні заповіту.

9. Невиконання виконавцем заповіту своїх повноважень має наступні правові наслідки: оскарження дій виконавця заповіту; пред'явлення позову про усунення виконавця заповіту; відшкодування збитків. Цивільно-правова відповідальність виконавця заповіту має певні специфічні ознаки. Перш за все, виконавець заповіту може бути притягнутий до цивільно-правової відповідальності лише у формі відшкодування збитків, які спричинені невиконанням вимог ч. 2, 3 ст. 1295 ЦК України. Такі збитки може бути завдано лише спадкоємцям.

Для встановлення розміру збитків, заподіяних виконавцем заповіту, може бути застосована загальна норма щодо відшкодування збитків, завданих порушенням зобов'язання.

Крім того, виконавець заповіту невиконанням вимог ч. 2, 3 ст. 1295 ЦК України може заподіяти поряд із майновою (завдання збитків), ще й моральну шкоду спадкоємцям-фізичним особам. Але юридичній особі-спадкоємцю за заповітом, поряд із заподіянням збитків, не може бути завдана моральна шкода з боку виконавця заповіту невиконанням останнім вимог ч. 2, 3 ст. 1295 ЦК України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кухарев О. Є. Повноваження виконавця заповіту та їх здійснення за новим Цивільним кодексом України // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 3 (38). – С. 90-97.

2. Кухарев О. Є. Юридична природа відносин з виконання заповіту // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2007. – Вип. 39. – С. 348–359.

3. Кухарев О. Є. Цивільно-правова відповідальність виконавця заповіту // Право України. – 2008. – № 3. – С. 91-94.

4. Кухарев О.Є. Обставини, що обумовлюють необхідність виконання заповіту, його генеза та мета // Наукові записки Харківського економіко-правового університету. – 2005. – № 1 (2). – С. 77-86.

5. Кухарев О. Є. Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна виконавцем заповіту та нотаріусом // Наукові записки Харківського економіко-правового університету. – 2005. – № 2 (3). – С. 109-116.

6. Кухарев А. Е. Исполнение завещания: новеллы проекта Гражданского кодекса Украины // Права граждан, правоохранительная и правоприменительная деятельность в России и Украине: состояние и перспективы развития: Материалы международной научно-практической конференции адъюнктов, аспирантов и магистров. Часть 2. – Белгород: ОНИРИО БелЮИ МВД России, 2003. – С. 145-150.

7. Кухарев О. Є. Юридична особа як виконавець заповіту // Проблема юридичної особи у цивільному праві України: Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. О. А. Пушкіна, Харків, 21 травня 2004 року. – Х.: НУВС; ХЕПУ; вид-во «Прометей-Прес», 2004. – С. 107-111.

8. Кухарев О. Є. Підстави виникнення правовідносин щодо виконання заповіту // Актуальні проблеми цивільного права та процесу: Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. О. А. Пушкіна, Харків, 21 травня 2005 року. – Харків: НУВС, 2005. – С. 131-134.

9. Кухарев О. Є. Проблеми призначення фізичної особи виконавцем заповіту // Охоронюваний законом інтерес в цивільному праві та процесі: матеріали круглого столу, 16 грудня 2005 року. – Харків: ХНУВС, 2006. – С. 105 -107.

10. Кухарев О. Є. Відмова виконавця заповіту від здійснення своїх повноважень // Актуальні проблеми цивільного права та процесу: Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. О. А. Пушкіна, Харків, 27 травня 2006 року. – Харків: ХНУВС, 2006. – С. 78-79.

11. Кухарев О. Є. Визначення плати виконавця заповіту // Проблеми цивільного права та процесу (пам'яті проф. О. А. Пушкіна): матеріали міжнародної науково-практичної конференції (26 травня 2007 р.) / За ред. В. А. Кройтора, Р. Б. Шишки, Є. О. Мічуріна. – Харків, ХНУВС, 2007. – С. 214-216.

АНОТАЦІЇ

Кухарев О. Є. Виконання заповіту. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008.

У дисертації розв'язано наукові проблеми виконання заповіту спеціально призначеною особою – виконавцем заповіту. Дисертант визначає, що відносини з виконання заповіту можуть мати як договірний, так і недоговірний характер. При цьому обґрунтовано існування окремого виду договору – договору про виконання заповіту, який слід віднести до групи договорів про надання послуг. Подано понятійну характеристику договору про виконання заповіту з урахуванням суб'єктів призначення виконавця заповіту.

За наявності недоговірних засад зобов'язання, що виникає при виконанні заповіту, належить до зобов'язань, які виникають із односторонніх правочинів.

У обсязі окремих підрозділів досліджуються також проблеми виникнення та припинення правовідносин з виконання заповіту, а також особливості цивільно-правової відповідальності учасників таких відносин.

Ключові слова: заповіт; виконавець заповіту; договір про виконання заповіту; спадкоємці; спадкові правовідносини; правовідносини з виконання заповіту.

Кухарев А. Е. Исполнение завещания. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2008.

В диссертации рассматриваются научные проблемы исполнения завещания специально назначенным лицом – исполнителем завещания. Отдельно уделяется внимание юридической природе отношений, которые возникают при исполнении завещания. При этом диссертантом сделан вывод, что отношения, связанные с исполнением завещания, имеют как договорный, так и недоговорный характер, что обусловлено субъектом назначения исполнителя завещания и формой выражения согласия последним на такое назначение. Подчеркивается, что договор об исполнении завещания относится к договорам об оказании услуг.

Исследуя договорные отношения, возникающие при исполнении завещания, автор диссертации дает понятийную характеристику договора об исполнении завещания и приходит к выводу о наличии двух видов указанных договоров в зависимости от субъектного состава – договор об исполнении завещания, сторонами в котором выступают завещатель и исполнитель завещания, и договор об исполнении завещания, заключенный между наследниками и исполнителем завещания.

Правоотношение, связанное с исполнением завещания, по мнению диссертанта, возникает из фактического состава юридических фактов. Состав элементов фактического состава зависит от способа назначения исполнителя завещания и формы выражения последним согласия на такое назначение. Отмечается, что завершающим юридическим фактом фактического состава выступает выдача нотариусом по месту открытия наследства свидетельства исполнителя завещания.

Диссертант анализирует осуществление исполнителем завещания своих полномочий. Отмечается, что в пределах предоставленных законом полномочий исполнитель завещания вправе обращаться в суд к должникам наследодателя; в интересах наследников по завещанию, лиц, имеющих право на обязательную долю в наследстве, а также отказополучателей; имеет право заключать договора управления, охраны, хранения наследственного имущества или его части.

В диссертации отмечается, что смерть исполнителя завещания, устранение его в судебном порядке или отказ исполнителя завещания от выполнения своих полномочий окончательно не прекращает исполнение завещательных распоряжений с учетом возможности назначения нового исполнителя завещания наследниками, нотариусом или судом.

Ключевые слова: завещание; исполнитель завещания; договор об исполнении завещания; наследники; наследственные правоотношения; правоотношения по исполнению завещания.

Kukharev O. Y. Execution of Will. – Manuscript.

Dissertation for the Degree of the Candidate of Science in Law, speciality 12.00.03 – civil law and civil procedure; family law; international private law. – Kyiv National Taras Shevchenko University. – Kyiv, 2008 .

Scientific problems of will's execution by specially appointed person who is called will's executor have been solved in this thesis. The author determines that relations under will's execution may have either contractual or non-contractual character. The author makes a conclusion about the presence of separate kind of contract – contract on will's execution, which should belong to the group of

contracts about providing services. Conceptual characteristics of the contract on will's execution taking into consideration subjects appointed to execute the will are determined.

With the presence of non-contractual grounds liability that appears under will's execution relates to those liabilities, which appear from unilateral transactions.

The problems of origin and cessation of legal relationship, connected with will's execution and peculiarities of civil and legal responsibility of such relationship's participants are researched.

Key words: will, executor of will, contract on will's execution, heirs, heritable legal relationship, legal relationship, relating to will's execution.

Підп. до друку 08.09.2008. Формат 60x84 $\frac{1}{16}$ Друк RISO. Папір офсет.
Умов. друк. арк.0,9. Наклад 100 прим.

Видавництво
Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, Харків, пр-т 50-річчя СРСР, 27